

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΝΤΗΛΙΟΥ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥΣ ΧΟΡΟΥΣ

Πολλά αντικείμενα της λαογραφίας μας έχουν τη δική τους θέση και σημασία στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Ένα από αυτά είναι και το μαντήλι που συχνά κρατάνε οι χορευτές, το οποίο αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια σταθερό λαογραφικό στοιχείο για την ελληνική παραδοσιακή κοινωνία. Η συνεχή μεταχείρησή του σχεδόν σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα της Ελλάδος με ποικίλους τρόπους, όπως και το γεγονός ότι δεν υπάρχει ποτέ ελληνικός χορός χωρίς μαντήλι(με εξαίρεση εκείνους που είχαν πολεμικό χαρακτήρα όπως η Σέρρα και ο Πυρρίχιος) μας πείθει για την βαθύτερη σημασία του.

Το μαντήλι στην πρακτική του χρήση για πολλούς ήταν ένα κομμάτι άσπρο συνήθως ύφασμα πού το μεταχειρίζονταν κι οι αρχαίοι μας πρόγονοι για να σκουπίζουν τον ιδρώτα τού προσώπου τους. Οι Ρωμαίοι πού μιμούνταν τούς Έλληνες το χρησιμοποιούσαν επίσης για να σκουπίζουν τον ιδρώτα. Διέθεταν όμως και ειδικά μαντήλια για το στόμα και την μύτη καθώς και μεγαλύτερα μαντήλια για την προφύλαξη τού κεφαλιού. Αναφέρεται μάλιστα και περίπτωση όπου «ή αρπαγή τού μαντηλιού από της κεφαλής της κόρης υποχρεοί ταύτην να αρραβωνιασθή τον αρπάσαντα».Το μαντήλι το χρησιμοποιούμε ακόμη για την επίδεση κάποιου τραύματος αλλά και ως ταμείο μια και οι παλιότεροι έκρυβαν εκεί τα χρήματά τους ως αντικατάσταση του πορτοφολιού. Μερικές φορές βλέπουμε οργανοπαίκτες κρουστών να δένουν στο πλάι του νταουλιού τους ένα μαντήλι για λόγους αισθητικής ,για μεράκι αλλά και για να απορροφά τους κραδασμούς.

Η πιο διαδεδομένη χρήση του όμως την βλέπουμε στους ελληνικούς χορούς. Όπου ο πρώτος και ο τελευταίος πρέπει να κουνάει με δεξιοτεχνία και χάρη το μαντήλι δίνοντάς το κυριολεκτικά ζωή .Είναι η προέκταση του χεριού του και η κίνησή του είναι κι αυτή χορός. Σε δύσκολους χορούς που απαιτούνται έντονες φιγούρες και τσαλίμια από τον πρωτοχορευτή, το μαντήλι χρησιμοποιείται σαν βαστάζο ,στήριγμα. Μπορεί και το μαντήλι να το χρησιμοποίησαν με το πέρασμα τού χρόνου από σεμνότητα για να μην ακουμπάει το χέρι τού νέου στο χέρι της νέας, ή για να μην ακουμπάει το ιδρωμένο χέρι τού χορευτή στο χέρι τού διπλανού του και γλιστρήσει στον χορό του.

Από αισθητική πλευρά τώρα το μαντήλι είναι ένα κομμάτι λευκό ύφασμα, κεντημένο ,ζωγραφιστό πλουμιστό, με χάντρες φλουριά και διάφορα στολίδια και κάνουν το άτομο, που ασχολήθηκε μ' αυτό, ξεχωριστό. Αποτελούσε μέτρο σύγκρισης καλλιτεχνίας και κριτήριο διάκρισης ο πλούτος των υλικών που χρησιμοποιηθήκαν. Ακόμη και όταν κρέμεται στη ζώνη του χορευτή ή της χορεύτριας, προσδίδει μια ομορφιά στην φορεσιά τους. Ανάλογα την ύφανση το χρώμα το κέντημα ή το δίπλωμα μαρτυρεί την κοινωνική, οικονομική, κι αισθητική κατάσταση του ατόμου που το φέρει. Όπως είπαμε το συναντάμε σε λευκό κυρίως χρώμα συμβολίζοντας την αγνότητα, αλλά και σε άλλα χρώματα ως διακριτικό του ατόμου ή της ομάδας που το

κρατά. Οι βλάχοι Σερρών για παράδειγμα κρατούν γαλάζιο μαντήλι ,ενώ οι γυναίκες στη Θράκης κόκκινο της χαράς και στη Ήπειρο προτιμούν το άσπρο.

Ακόμη και το δίπλωμά του έχει να κάνει με την περιοχή από την οποία προέρχεται. Άλλοτε τρίγωνο και άλλοτε τετράγωνο, που βάζει μεγαλύτερη δυσκολία στο χορευτή .Συχνά δεν περνά από το μυαλό μας η συμβολική σημασία των αντικειμένων στη λαογραφία, αλλά πάντα κάποιο μήνυμα εκπέμπουν το οποίο θα πρέπει να το ερμηνεύσουμε.

Στη Θράκη, τα σημάδια του αρραβώνα(φλουρί, βασιλικός, καραμέλες) στέλνονται σε κόκκινο χρυσοκέντητο μαντήλι που τον επισημοποιεί και η ανταλλαγή μαντηλιών μεταξύ των δύο οικογενειών σημαίνει οριστική συμφωνία για το <<καλό χαμπέρι>>. Το κόκκινο συμβολίζει το ίδιο το αίμα που είναι η ίδια η ζωή. Στο εικονοστάσι μπαίνει και το μαντήλι του αρραβώνα των Σαρακατσάνων σκαλωμένο πίσω από το εικόνισμα γι αυτό και λέγεται εικονομάντηλο. Με το χρυσοκέντητο μαντήλι σέρνει πρώτος το χορό ο γαμπρός. Αυτό θα δεθεί στο λαιμό ή στη μέση του και θα καμαρώσει για την αξιοσύνη της γυναίκας που θα τον πάρει.

Στην Νάουσα , στο έθιμο του γενίτσαρου ή στις Μπούλες , το μαντήλι το δένουν σαν βραχιόλι γύρω από τον καρπό, ενώ την μια ελεύθερη άκρη του την κρατούν ανάμεσα στην παλάμη τους. Σύμφωνα με την παράδοση ίσως το κρατούσαν με αυτό τον τρόπο, υπονοώντας μια σημαία ή ένα σπαθί που δεν μπορούσαν να κρατήσουν επιδεικτικά στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Στη Θράκη ακόμη αλλά και στην Μακεδονία στην άκρη της μιας ελεύθερης άκρης του μαντηλιού κάνουν ένα μικρό κόμπο για να βαρύνει το μαντήλι και το πιάνουν από την άλλη πλευρά ή αφού το στριφογυρίσουν και τυλιχτεί πιάνουν και ενώνουν τις δυο γωνίες για να τις πιάσουν μαζί. Στους νυφιάτικους χορούς, οι δυο άκρες συμβολίζουν το ζευγάρι που ενώνεται με τα δεσμά του γάμου. Στις Σέρρες το διπλώνουν στη μέση παράλληλα κατά μήκος και πάλι στη μέση, σχηματίζοντας ένα μικρό παραλληλόγραμμο σχήμα και πάνω στην κίνηση το φτάνουν μέχρι το έδαφος. Στην Ελευσίνα στο χορό <<ξύρισμα του γαμπρού>> το, μαντήλι το βαστούν όρθιο από τις μύτες σε τριγωνικό σχήμα τεντωμένο και μετά σε καθορισμένη μουσική φράση το στρίβουν και το ξεστρίβουν σα σχοινί, ανάλογα με το ρυθμό και το χορευτικό βήμα. Οι χορεύτριες στην Καππαδοκία κρατούν το μαντήλι ως προέκταση του χεριού τους κουνώντας το τελετουργικά. Στην Κέρκυρα στο χορό της νύφης ο νέος παίρνει ένα-ένα τα μαντήλια που του δίνουν οι κοπέλες, κάνοντας διάφορες χαιρετούρες χορεύοντας, για να τις ευχαριστήσει, αλλά παράλληλα τις οδηγεί. Τέλος στην Ήπειρο οι γυναίκες το κρατούν χαμηλά σαν ένδειξη σεμνότητας, ενώ γίνεται απαραίτητο στους φίλους του γαμπρού (στα μπρατίμια) κατά τη διάρκεια του γαμήλιου χορού.

Το μαντήλι ,λοιπόν, θεωρείται απαραίτητο και είναι αδιανόητη η απουσία του από κάποιους χορούς, όπως ο Μαντηλάτος στη Θράκη, ο συρτός σε διάφορες περιοχές, ο χορός των μαντηλιών στην Καππαδοκία κ.α Ατελείωτος είναι όμως και ο πλούτος στο λόγο για το μαντήλι που χιλιοτραγουδήθηκε από το απλό λαό

Δημοτικά τραγούδια όπως το «μαντήλι καλαματιανό»,(Πελλοπόννησος) « Γιάννη μου το μαντήλι σου», «ξενιτεμένο μου πουλί.....σου στέλνω και το δάκρυ μου σε ένα λευκό μαντήλι», << δώσε Δήμο μου το αίμα μου σε ένα χρυσό μαντήλι >>, <<στρώσε μου στη ρίζα για να κοιμηθώ και χρυσό μαντήλι για να σκεπαστώ>> (Ήπειρος –Θεσσαλία),« το μαντηλάκι σου καλά Μαρία»(Μακεδονία) , «έχασα μαντήλι με εκατό φλουριά» (Μικρά Ασία) κλπ μαρτυρούν τη σημασία του μαντηλιού στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Το γεγονός ότι ο λαός έχει ασχοληθεί με το μαντήλι στο πέρασμα του χρόνου φαίνεται κι από τις διάφορες τυποποιημένες λαϊκές εκφράσεις όπως: « δεν έχει μαντήλι να κλάψει» που σημαίνει ότι κάποιος είναι πολύ φτωχός, « μας κούνησε μαντήλι» που σημαίνει πως κάποιος έφυγε μακριά ή ξενιτεύτηκε κ.α.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το μαντήλι αποτελεί ένα σταθερό λαογραφικό στοιχείο και σημαίνει τόσα πολλά για την ελληνική παραδοσιακή κοινωνία. Έχει τη δική του ύπαρξη, υπόσταση και αλλάζει κίνηση σε κάθε αλλαγή μουσικής φράσης. Η τεχνική της ύφανσής του, το χρώμα ,τα διακοσμητικά θέματα, η κεντητική του τελειότητα, η καλλιτεχνική του έκφραση και τέλος η κίνηση τείνουν να αναδείξουν την ψυχική σχέση που έχει το μαντήλι με τον άνθρωπο, τον πολιτιστικό σύλλογο που ανήκει ή τον τόπο που κατάγεται. Γι αυτό κάθε φορά που βλέπουμε πρωτοχορευτές και όχι μόνο να το κουνούν ρυθμικά και με αρμονία ας του δίνουμε τη σημασία που του αξίζει.

ΑΝΘΩΜΕΛΙΔΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ